

Результати дослідження

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ДОСЯГНЕНЬ ТА ПРОБЛЕМ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

ПРОЄКТ РЕАЛІЗОВАНО МЕРЕЖЕЮ ХАБІВ УКРАЇНИ В ПАРТНЕРСТВІ З ГО «ТОЧКА ДОСТУПУ» ЗА ПІДТРИМКИ ISAR EDNANNIA У МЕЖАХ ПРОЄКТУ ІНІЦІАТИВА СЕКТОРАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Регіональний вимір досягнень та проблем громадянського суспільства у Донецькій області

Вступ

Дане дослідження проводилось за допомогою кількісних та якісних методів соціологічного дослідження стану розвитку громадянського суспільства. Під час дослідження було проведено 62 анкетних опитування, 15 інтерв'ю та 3 фокус-груп із загальною кількістю учасників 24 респонденти.

Важливо, що структуру респондентів складають представники та представниці громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування та представники бізнесу, що дає можливість оцінити стан громадянського суспільства в Донецькій області комплексно, з урахуванням точок зору різних секторів.

Отриманні дані мають велике практичне значення, адже вони репрезентують реальний стан розвитку громадянського суспільства, його потреби та досягнення. Що може стати дороговказом подальшого розвитку останнього.

1. Поточний контекст, у якому існує регіон: економічна, культурна, політична ситуація, яка впливає на роботу ОГС

Донецька область є областю на території, якої проводиться операція об'єднаних сил у зв'язку з військовою агресією, в наслідок якої частина області з 2014 року є тимчасово не підконтрольною урядові України. У зв'язку з чим було втрачено частину аграрно-промислово комплексу області, відбулась міграція трудового населення, що безумовно вплинуло на економічний розвиток області.

Так, за показниками, за перше півріччя 2021 року індекс промислової продукції Донецької області склав 110,3% у порівнянні до аналогічного періоду 2020 року. Виробництво промислової продукції становить 127,8%, вантажні перевезення складають 120,3%, загальна площа будівель, введених в експлуатацію 112,5%, пасажирські перевезення 138,1%, зовнішня торгівля 158,9%, середньомісячна заробітна плата одного працівника 108,3%. Всі дані наведені у порівнянні до аналогічного періоду попереднього року¹.

Зазначені показники демонструють, що загалом Донецька область показує невелике економічне зростання від року до року. Також, важливим для подальшого економічного розвитку області є затвердження Кабінетом

¹ ГУС у Донецькій області - <https://www.donetskstat.gov.ua/>

Міністрів України Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року 18 серпня 2021 року².

На території донецької області, як і всіх інших областей триває реформа децентралізації, в хоті якої було затверджено новий адміністративно-територіальний устрій області³. Також, 25 жовтня 2020 року в області відбулись місцеві вибори, результатом яких стало обрання нових складів районних, міських, сільських та селищних рад та голів⁴. Однак, відповідно до постанови Центральної виборчої комісії на основі висновку Донецької обласної військово-цивільної адміністрації вибори не можливо було провести у 10 сільських громадах, які розташовані на лінії розмежування⁵. Як наслідок, в даних громадах було утворено військово-цивільні адміністрації, що певним чином ускладнює співпрацю організацій громадянського суспільства з місцевою владою.

Також, в даному контексті, важливим є приклад м. Слов'янськ, в якому на виборах 2020 року було обрано повний склад місцевої ради та міського голову, проте через політичні протистояння, місцева рада не змогла прийняти важливі рішення, зокрема бюджет міста, тощо. Наслідком конфлікту стало утворення міської військово-цивільної адміністрації⁶.

Таким чином, можна сказати, що регіон, загалом є політично стабільним, однак є певні чинники, зокрема обумовленні збройним конфліктом, які впливають на поточну ситуацію в регіоні.

Відповідно до Програми розвитку культури і туризму Донецької області на 2020-2024 роки основними проблемами у сфері культури в області є:

відсутність кваліфікованих кадрів – високопрофесійних управлінців, менеджерів у сфері культури та галузі туризму і рекреації;

застарілі будівлі і приміщення закладів культури, які потребують капітального ремонту, зокрема занедбаний стан сільських клубних закладів;

2 <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-strategiyi-ekonom-a1078r>

3 <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-doneckoyi-oblasti-710-120620>

4 <https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-pershi-vibori-deputativ-silskih-selishhnih-miskih-rad-teritorialnih-gromad-i-vidpovidnih-silskih-selishhnih-miskih-goliv-25-zhovtnya-2020-roku.html>

5 <https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-nemozhlist-provedennya-pershih-viboriv-deputativ-okremih-silskih-selishhnih-miskih-rad-donetskoi-i-luganskoi-oblastey-ta-vidpovidnih-silskih-selishhnih-miskih-goliv-25-zhovtnya-2020-roku.html>

6 <https://www.president.gov.ua/documents/2102021-38985>

непридатна для подальшого використання матеріально-технічна база закладів культури і мистецтва; недостатність коштів на передплату періодичних видань та оновлення читацьких комп'ютерних місць бібліотек області;

незначна підтримка інновацій, нових знань, креативних індустрій, що відповідають викликам XXI століття; необхідність в удосконаленні, актуалізації музейних програм та проектів;

постійна потреба в паспортизації об'єктів культурної спадщини, для якої недостатньо коштів;

руйнація об'єктів історико-культурної спадщини на території області внаслідок незаконної підприємницької діяльності; низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури⁷.

Загалом, можна зробити висновок, що область розвивається у всіх сферах суспільно-політичного, економічного та культурного життя, не дивлячись на наявність збройного конфлікту на території області. Важливу роль в даному контексті, також займають організації громадянського суспільства.

2. ОГС у регіоні:

а) Основні відомості по ОГС в регіоні: кількість, профілі, мапінг

Кількість організацій громадянського суспільства в області збільшується з кожним роком. Для цього є певні передумови:

- по-перше, початок військових дій на території області;
- збільшення кількості міжнародних організацій, які свою діяльність поширюють на територію області;
- підвищення рівня громадянської освіти серед населення;
- стимулювання розвитку громадянського суспільства центральною державною владою та регіональною;
- інституціоналізація неформальних груп активістів.

Станом на закінчення першого півріччя 2021 року на території Донецької області, без врахування територій тимчасово не підконтрольних Уряду України зареєстровано 3707 громадських об'єднань, з яких:

⁷ <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/NewsODA2020/II-kvartal/06.05/kult/programkult.pdf>

- громадських організацій - 2867;
- громадських спілок - 25;
- громадських об'єднань без статусу юридичної особи – 815.

Також, зареєстровано:

- місцевих осередків громадських об'єднань 195;
- відокремлених підрозділів громадських об'єднань 135;
- всеукраїнських громадських організацій – 40;
- організацій роботодавців - 20;
- територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок - 4;
- постійно діючих третейських судів - 1;
- професійних спілок - 54;
- структурних утворень політичних партій - 5623⁸;

Що стосується профілю та реалізації своєї діяльності по напрямках здебільшого це:

- Благодійні, волонтерські - надання благодійної, соціальної допомоги населенню, патріотичне виховання населення, надання гуманітарної допомоги соціально незахищеним верствам населення, допомога тимчасовопереміщеним особам, ветеранам АТО
- Релігійні - співпраця з громадянами та розвиток їх духовного потенціалу, співпраця з міжнародними благодійними організаціями
- Антикорупційні - сприяння захисту прав громадян, залучення громадськості до процесів моніторингу діяльності органів місцевого самоврядування, сприянні прозорості діяльності, відкритості на прозорості
- Культурно-просвіщницькі - розвиток благоустрою громад, участь та підтримка соціальних ініціатив громадян, сприяння підвищенню свідомості громадян, збереження історико-культурних спадщин.

⁸ Статистична інформація відділу державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та громадських формувань у Донецькій області Управління державної реєстрації Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції від 02.09.2021

- Молодіжні - підтримка молодіжних ініціатив, інформаційно-просвітницька діяльність, захист прав та інтересів молоді, залучення молоді безпосередньо до участі та реалізації молодіжної політики.
- Правозахисні - надання безоплатної правової допомоги, захист прав громадян, захист прав громадян, які переміщуються з тимчасово окупованих територій, моніторинг порушень прав громадян.
- Спортивні - сприяння широкого розвитку масово фізкультурного руху та виховання, участь та підготовка спортивних змагань.
- Організації ветеранів та учасників бойових дій - забезпечення прав ветеранів війни, розвиток ветеранських рухів, надання допомоги учасникам бойових дій у зоні ООС.
- Організації інвалідів та чорнобильців - соціальний захист чорнобильців та людей з інвалідністю, надання гуманітарної допомоги.
- Асоціації - захист прав та інтересів платників податків у економічній, правовій, соціально-трудоій діяльності, сприяння співпраці між закладами освіти, розвиток фермерського руху.

Також, важливим етапом в розвитку громадянського суспільства в Донецькій області стало затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2017-2020 роки, якою було передбачено план заходів щодо розвитку громадянського суспільства та запровадження конкурсу підтримки відповідних організацій⁹.

Також, в області активно проводиться робота щодо популяризації громадського бюджету та ініціювання розробки проекту положення виконавчими органами міських рад та райдержадміністраціями. Так, в містах Добропілля, Дружківка, Краматорськ, Костянтинівка, Мирноград, Маріуполь, Покровськ, Селидове, Слов'янськ, а також в Андріївській, Бахмутській, Вугледарській, Лиманській, Олександрівській, Соледаській громадах та інших вже затверджені положення про конкурс громадського бюджету/бюджету участі.

Слід додати, що найбільше організацій громадянського суспільства сконцентровано у великих містах області, таких як Краматорськ,

Слов'янськ, Бахмут, Дружківка, Покровськ, Маріуполь. Тощо. Однак, починаючи з 2017 року громадськість почала активізуватись й в невеликих містах, зокрема Вугледар, Волноваха, Часів Яр, Добропілля, Курахове. Також, тенденція демонструє, що і в сільських громадах зв'являється все більше організацій громадянського суспільства.

Отже, можна зробити висновок, що громадянське суспільство в Донецькій області розвивається динамічно. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що значний поштовх до розвитку та старт цього розвитку громадянське суспільство отримало в 2014 році після початку бойових дій на частині території Донецької області. Події 2014 року поставили нові виклики перед суспільство, це і гуманітарні, і внутрішня міграція і оновлення еліт, і допомога військовим і питання безпеки загалом. Реакцією на такі виклики стало об'єднання громадян в громадські або благодійні організації.

б) Короткий опис розвитку громадянського суспільства у регіоні

Загалом, розвиток громадянського суспільства в Донецькій області умовно можна поділити на два етапи: до 2014 року та після. Як зазначають респонденти, до 2014 року в області було критично мало громадських організацій, які дійсно щось робили через специфіку політичної системи держави тих часів, зокрема це і клієнтелізм, і патронаж, тощо.

Однак, в 2014 року, загалом по Україні та, зокрема, в Донецькій області відбувся сплеск громадянської активності. Умовно в такий тенденції можна виокремити дві групи факторів: ендогенні та екзогенні. Щодо перших, то це, безумовно початок розвитку демократії, боротьби з корупцією, розвиток місцевого самоврядування, тощо. До другої групи факторів можна віднести військову агресію проти України, внутрішнє переміщення осіб. На цьому тлі з'явилося багато волонтерських рухів, організацій, які займаються допомогою військовим та ветеранам АТО, організації, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, тощо.

Однак, як зазначають респонденти після 2017-2018 років розвиток громадянського суспільства зазнав спаду, так як деякі напрями діяльності втратили свою актуальність. З іншого боку не всі організації протягом своєї активної діяльності займались організаційним розвитком і розвитком команди, як правило організації будувались за «вождиським» типом навколо однієї чи декількох осіб, і відповідно діяльність організації повною мірою залежала від її лідера. Однак, якщо такий лідер переставав займатися громадською організацією, то і організація переставала активно діяти.

Важливим чинником в розвитку громадянського суспільства в Донецькій області стала робота великої кількості міжнародних донорських організацій. Даний фактор вплинув як на кількість, так і на якість громадських організацій. Так як, стали з'являтися організації суто під один проект, а після реалізації відповідного проекту припиняли свою діяльність. Тут можна виокремити дві проблеми через які склалась така ситуація: по-перше, відсутність чіткого профілю організації, яка утворювалась не для комплексного вирішення проблем в певній сфері, а задля отримання гранту; по-друге, це відсутність системного організаційного розвитку через що, організації згодом не могли відповідати вимогам різноманітних конкурсів, а як наслідок, організації залишались без коштів для подальшого функціонування.

Безумовно, громадянське суспільство, також зазнало впливу через пандемію, спричинену поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19. Через карантинні обмеження організації не могли реалізовувати свою діяльність в тих формах, в яких вони її здійснювали. І це стало викликом для більшості організацій, так як необхідно було змінювати формати та підходи до своєї діяльності. Це добре ілюструється співзасновницею освітнього хабу “Халабуда” Галиною Балабановою:

“Після жорстких карантинних обмежень, як на мене, організації зараз знаходяться на етапі, ніби нас відкинуло років на 4-5 назад, і ми знову змушені вибудовувати свої стратегії виживання і розвитку. Тому що для цього треба придумувати нові підходи, і навіть до старих продуктів треба придумати нові форми, нові формати, нові способи залучення людей. Спочатку була велика стагнація під час першого спалаху коронидесь 2-3 місяці. Потім з'явилося дуже багато можливостей, в тому числі онлайн, на які могли претендувати дуже багато наших бенефіціарів. Можливості як від локальних громадських організацій, бізнесів, так і з великих міст і європейські і тд. Тому конкуренція дуже зросла, і зараз, мабуть, це найбільший виклик - лишати якісний продукт і відповідати інтересам аудиторії.”

Важливо розуміти, що громадянське суспільство має розглядатись не тільки як сукупність організацій різного спрямування та форм, а також в більш загальному вигляді, як сукупність активних громадян, які впливають на прийняття владою рішень. І в даному контексті, комунікація, її формати та канали відіграють важливу роль, адже учасники дослідження, серед іншого, зазначають, що у більшості громадських організацій є проблеми з якістю комунікації. Беззаперечно, це впливає на сприйняття організацій громадянського суспільства як владою, так і жителями територіальних

громад. Сьоме муніципальне дослідження свідчить, що в Маріуполі повністю схвалюють діяльність громадських організацій лише 14% і 35% швидше схвалюють¹⁰. Звичайно, ще показник лише одного міста, але тенденцію можна прослідити.

Отже, громадянське суспільство в Донецькій області з початком бойових дій на частині територій області зазначала своєї трансформації та сплеску активності. Важливу роль в його розвитку відіграють міжнародні організації та донори. Але, на даний час, за словами респондентів пік розвитку громадянського суспільства прийшовся на 2016-2018 роки.

в) Спроможність ОГС у регіоні

Виходячи з результатів дослідження, можна зробити висновок. Що спроможність організацій громадянського суспільства в регіоні залежить від низки факторів:

- темпоральний;
- організаційний;
- ресурсний;
- влади;
- освітній.

Так, перш за все спроможність організації громадянського суспільства залежить від наявних ресурсів. І тут дане поняття необхідно розділити на фінансові ресурси та не фінансові.

Щодо фінансових ресурсів, то більшість громадській організацій не мають сталого перманентного джерела надходження ресурсів, тому їх діяльність напряду залежить від кількості та частоти виграних проектів. Тільки незначний відсоток організацій починають впроваджувати таку діяльність, яка б дозволяла отримувати кошти на утримання громадської організації. І щодо спроможності ОГС в даному контексті, то важливим є питання навчання щодо можливих форм такої діяльності.

Інші, не матеріальні ресурси, це здебільшого люди, які є не просто членами громадських організацій, а працюють в них. Як свідчить практика, організації, які сильно залежать від наявності/відсутності проектів мають проблему з кадрами.

10 <https://www.iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/IRI%20Survey%202021.pdf>

Фактор освіти та культури під час дослідження виявився не менш важливим щодо спроможності ОГС, ніж фактор ресурсів. Як зазначає Алла Матюшкіна - начальник відділу з питань іноваційної політики та інвестиційної діяльності Мирноградської територіальної громади:

“Наверное отсутствие базовых знаний, умений, навыков. Понятно, что много тренингов, но тем не менее, услышать и применить на практике - это две разные вещи. И, к сожалению, как бы мы не пытались это организации направлять на эти тренинги, ну не приводит оно к тому результату. Ну плюс регион у нас специфический, у нас очень многие люди заняты в сфере угольной промышленности, работают по сменам и не так много времени у них остается на то чтобы заниматься общественной деятельностью. И плюс ментальность - кому-то кто-то что-то постоянно должен, "Почему я должен тратить своё время на то чтобы сделать свой город лучше? Это власть должна" - вот это мышление очень тяжело перебороть.”

Темпоральний фактор спроможності організацій громадянського суспільства полягає в тому, що у певних конкурсах від донорів існують вимоги, скільки часу має функціонувати організація. Через такі вимоги новостворені організації стикаються з труднощами у доступі до ресурсів.

Також, багато респондентів, особливо представники громадянського суспільства зазначають про необхідність співпраці з владою, місцевим самоврядуванням. Дуже важливо, щоб був конструктивний діалог між владою і громадою. Але, тут, також дуже часто виникають проблеми. До прикладу, відповідно до Закону України “Про місцеве самоврядування”, деяких з форм локальної демократії регулюються статутами територіальних громад. Статут — це можливість запровадити весь спектр механізмів участі громадськості в місцевому самоврядуванні. Однак, станом на зараз в Донецькій області утворено 46 територіальних громад¹¹, однак за 2 квартали 2021 року було зареєстровано всього 1 статут територіальної громади¹². Таким чином, після утворення, в нових громадах громадянському суспільству може бути складно приймати участь в місцевому самоврядуванні.

Ірина Коваленко - заступник голови Сіверської міської ради зазначає:

¹¹<https://decentralization.gov.ua/areas/0622>

¹² Статистична інформація відділу державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та громадських формувань у Донецькій області Управління державної реєстрації Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції від 02.09.2021

“Взагалі ГС я казала воно дуже молоде і ще не має досвіду. Ми ще не вміємо організувати свою діяльність, ми не вміємо її планувати. Я в тому році відвідала багато тренінгів саме з організації, по стратегії та інше. Це дуже серйозне питання . Якщо вже займатися громадською діяльністю професійно, так кажучи, потрібно виділяти час на це. Здебільшого ми всі волонтери, у нас є своя робота і це вже як додатково. А якщо займатись професійно, планувати, потрібно мати на це якісь кошти. Якщо постійно приймати участь в проектах, знову ж потрібно мати час.”

Це відображає відсутність у більшості організацій громадянського суспільства стратегій розвитку та діяльності, як довгострокових, так і короткострокових. Відсутність планування впливає на потенціал організації громадянського суспільства, зокрема і на доступ до фінансів і довготривалість функціонування такої організації.

Отже, спроможність організацій громадянського суспільства в регіоні залежить від низки факторів, які є як ендегенними, так і екзогенними по відношенню до організацій. Але, стале функціонування окремих організацій в регіоні демонструє, що громадянське суспільство розвивається. Також, створення громадських організацій в сільських громадах, зокрема в Хлібодарській громаді, Ольгинці та у прифронтових громадах є свідомством того, що громадянське суспільство, загалом, по області є спроможним і ефективним.

г) Основні успіхи ОГС у регіоні за останні 10 років

Одним з найголовніших успіхів організацій громадянського суспільства в регіоні є затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки¹³ . Дана програма розроблялась спільно працівниками Донецької обласної військово-цивільної адміністрації та представниками громадянського суспільства¹⁴. Ця програма є успішним прикладом в контексті співпраці військово-цивільної адміністрації та громадянського суспільства з однієї сторони та впровадженням реальних механізмів розвитку громадянського суспільства в регіоні, з іншої сторони. Важливо, що Донецька область була однією з перших областей України, в якій було розроблено та прийнято відповідну програму.

13 <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/publicinfo/639-17.pdf>

14 <https://www.cvu.dn.ua/uk/news/u-kramatorsku-obgovoryly-proekt-programy-spryyannya-rozvytku-gromadyanskogo-suspilstva-regionu>

Також, до успішних кейсів організацій громадянського суспільства необхідно віднести поширення та запровадження в багатьох територіальних громадах конкурсу “Бюджет участі” та інших форм участі жителів територіальних громад в місцевому самоврядуванні.

На успіхи громадянського суспільства в регіону впливають й міжнародні організації, які надають матеріальний та не матеріальний ресурс. Так, наприклад, за підтримки Програми розвитку ООН в Мирненській селищній громаді громадська організація змогла забезпечити необхідним обладнанням місцеву пожежну охорону.

Останні дослідження демонструють, що задоволеність від своєї громади та сервісів, а також комфорт для проживання є залежними від кількості створених ОСББ та ОСН¹⁵. Відповідні організації, також, можна віднести до організацій громадянського суспільства. Тому, діяльність з їх створення, адвокація їх інтересів і навчання людей — є важливим елементом у розвитку громадянського суспільства. Наприклад, в Мирнограді, за підтримки організацій громадянського суспільства створено 80% ОСББ, що беззаперечно вплине на комфорт та благоустрій міста.

Важливим напрямком діяльності організацій громадянського суспільства є допомога внутрішньо переміщеним особам та ветеранам АТО, які потребують реабілітації та ресоціалізації. В Донецькій області громадськими організаціями були створені колективні центри проживання для ВПО.

Значних успіхів організації громадянського суспільства досягли в різних сферах освіти. Наприклад, освітній хаб “Халабуда” проводить курси для дітей з неповних сімей з будинків сімейного типу, це курси графічного дизайну, скажімо перший вступ до професії. Деякі з дітей навчаються повністю безкоштовно.

Багато проектів в області спрямовано на освіту та розвиток молоді, проте є й інша активна верства суспільства- люди поважного віку. В м. Слов’янськ в 2020 році вперше в Україні було утворено Раду Сенйорів як консультативно-дорадчий орган при міській раді¹⁶.

Беззаперечно, в Донецькій області існує своя специфіка в громадській діяльності через військові дії. Однією з таких специфічних рис є функціонування військово-цивільних адміністрацій. В громадах, в яких вони

15 <https://www.iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/IRI%20Survey%202021.pdf>

16 <http://www.slavrada.gov.ua/?view=obyav&obyavID=26937>

утворені не функціонують органи місцевого самоврядування, а отже забезпечити можливість участі громадськості в місцевому самоврядуванні є складно. Проте, в окремих випадках організаціям громадянського суспільства вдається досягнути значних успіхів, зокрема запровадження бюджету участі в громадах, в яких функціонують військово-цивільні адміністрації (Волноваха, Торецьк).

Загалом, в Донецькій області можна виокремити наступні успіхи організацій громадянського суспільства:

- нормативне закріплення розвитку громадянського суспільства на обласному та базовому рівнях;
- актуалізація таких тем, як гендерна рівність, інклюзивність та домашнє насильство;
- сприяння підняттю рівня безпеки та соціальної згуртованості в громадах;
- розвиток та розповсюдження інструментів участі громадськості в місцевому самоврядуванні;
- сприяння підвищенню рівня прозорості та відкритості органів місцевого самоврядування;
- подолання наслідків збройного конфлікту та гуманітарної кризи серед жителів області.

д) Основні виклики ОГС у регіоні

Виходячи з результатів проведеного дослідження можна сказати, що одним з найголовніших викликів є питання фінансування діяльності організацій громадянського суспільства. Для отримання грантів необхідним є наявність штату, приміщення, тощо. Однак, організації громадянського суспільства часто не можуть самі себе забезпечувати, враховуючи, що вони мають статус неприбудковості. Як наслідок, для більшості організацій отримання гранту стає або дуже ускладненим, або взагалі неможливим. Співзасновниця освітнього хабу “Халабуда” Галина Балабанова зазначає:

“Звісно ми можемо починати з економічних питань , тому що ми не можемо 100% свого життя займатися виключно громадською діяльністю, не отримуючи за це ніяких коштів. Тому для цього потрібні якісь донорські кошти , комерційна діяльність, яка підпадає під інститутну діяльність організації і так далі. Але, при цьому, ми бачимо, скажімо так, не зовсім адекватне розуміння з боку донорів, не лише закордонних, а навіть

українських, які кажуть що у вас має бути штат - хоча б дві-три людини, які мають постійно отримувати зарплатню, у вас має бути приміщення, за яке ви постійно платите. Ну ок, коли громадська організація неприбуткова. То ми з одного боку отримуємо ці юридичні обмеження, податкові обмеження, коли ти маєш вчасно здійснювати фінансові операції, вчасно виплачувати зарплатню, за це вчасно звітувати податковій і при цьому у тебе можуть бути величезні касові розриви, але ти - не бізнес, в тебе немає оборотних коштів, якими ти можеш перекрити. Тому для нас вихід з цього - що ми діємо як колаборація громадських організацій і фізичних осіб підприємців, які працюють на одному майданчику і задля однієї цілі. І другий момент - це, скажімо так, питання дискредитації діяльності громадських організацій завдяки тим організаціям які працюють просто заради того, щоб про них говорили, або дублювання діяльності громадських організацій муніципалітетом і комунальними підприємствами, власне що і відбувається в Маріуполі. Просто для прикладу: ми відкриваємо коворкінг, а за півтора роки відкриваються ще три безкоштовні коворкінги у місті. І ми вже не можемо отримувати прибуток з цього, для того щоб реалізувати свою діяльність. Те ж саме стосується і бізнесу який бере щось добре але в цьому випадку є нечесна конкуренція. Якщо бізнес з бізнесом може конкурувати відкрито і чесно, то громадські організації з надавачами послуг, будь то держава, муніципалітет чи якісь установи створені ними - ми знаходимося в нерівних умовах.”

Наступним викликом організацій громадянського суспільства часто є влада, як правило місцева. Однак, деякі незадоволені й владою й на інших рівнях. З відповідей можна зробити висновок, що співпраця організацій громадянського суспільства з владою є одним з ключових викликів. Характеризують це по різному, відсутність діалогу, забюрократизованість, бездіяльність влади. Однак, слід зазначити, що деякі представники організацій громадянського суспільства зазначають й про власне невміння налагодити діалог з місцевою владою.

До даної проблеми, також, можна віднести й певну відірваність самих організацій громадянського суспільства від поточного життя громади та діяльності органів місцевого самоврядування. Тому, дійсно існує потреба в навчанні, як представників громадянського суспільства так і представників органів місцевого самоврядування щодо налагодження співпраці між собою.

Серед викликів можна виокремити й питання введення бухгалтерського обліку та звітності. Ця проблематика, в більшості випадків, характерна для новостворених, невеликих громадських організацій. Однак,

даний виклик є частиною більшої проблеми, а саме відсутності сталого організаційного розвитку.

Культура жителів громад і їх сприйняття організацій громадянського суспільства постає викликом. Так як, здебільшого діяльність ОГС не завжди є зрозумілою для середньостатистичного українця. Узагальнюючим викликом тут можна назвати низький рівень правої, політичної та соціальної культури населення в цілому.

І, також, до основних викликів можна віднести питання освіти, тобто це відсутність необхідних умінь, знань, навичок, експертів з того чи іншого питання, тощо. На рівень навчання впливає і формат. Як правило, всі, хто говорив про тренінги, зазначали про неефективність онлайн тренінгів.

Отже, за результатами дослідження, узагальнено до основних викликів організацій громадянського суспільства можна віднести:

- недостатність ресурсів — брак фінансування діяльності організацій, брак людського ресурсу та брак приміщень, техніки, тощо;

- місцева влада — невміння та неспроможність налагодити діалог і співпрацю з місцевою владою, опозиційне відношення до самого інституту влади;

- культура — низький рівень громадянської, правової, політичної культури громадян;

- бухгалтерський облік та звітність — відсутність бухгалтера в організації або можливості його утримувати;

- загальнонаціональні проблеми держави, зокрема економічне становище не тільки в регіоні, а й в державі, військовий конфлікт в Донецькій та Луганській областях.

3. Співпраця ОГС з іншими стейкхолдерами у регіоні:

а) Кейси співпраці ОГС з місцевою владою

Перш за все, важливим та показовим кейсом співпраці організацій громадянського суспільства з місцевою владою є затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки. Також, в Маріуполі розробляється стратегія розвитку міста із залученням всіх зацікавлених сторін, зокрема

організацій громадянського суспільства та бізнесу. Загалом, не дивлячись на те, що за результатами дослідження взаємодія організацій громадянського суспільства з владою є одним з викликів для перших, слід зазначити, що в області з кожним роком місцеве самоврядування та військово-цивільні організації стають більш відкритими та залучають ОГС до спільної роботи над важливими проектами нормативних актів. Слід відмітити, що до 2014 року, як правило влада була, як правило законсервована та закрита.

Одним з найпоширеніших форматів співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади є проведення спільних заходів, як масових, зокрема фестивалів, форумів, тощо. Також, до такої співпраці можна віднести й організацію та проведення тренінгів і інших освітніх заходів.

Загалом, можна сказати, що в області спостерігається поляризоване сприйняття співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади. З однієї сторони представники влади зазначають про відкритість та готовність до співпраці, говорять, що в їх громадах реалізуються спільні проекти або їм відомо про такі, проте жодного конкретного прикладу не наводять. З іншої сторони, організації громадянського суспільства, які в більшості своєї не задоволені діяльністю та співпрацею органів місцевої влади, однак, не завжди намагаються співпрацювати. Наприклад, ДонОДА проводила конкурс для організацій громадянського суспільства, яким передбачалось фінансування проекту-переможця, однак з більше ніж 3 тисяч громадських організацій області участь в конкурсі прийняла лише одна організація. Отже, питання співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади потребує подальшого більш ґрунтовного вивчення для виявлення перешкод і точок потенційних можливостей співпраці.

Загалом, питання міжсекторальної співпраці в Донецькій області обговорюється з моменту розробки та прийняття програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки.

Прикладом вдалої реалізації спільних проектів влади та громадської організації, є досвід ГО “Нові Дружківка”, яка за підтримки міжнародних донорів і бізнесу встановлює в своїй громаді камери відеоспостереження:

“І зараз у ГО “Нова Дружківка” є проєкт - це встановлення камер відеоспостереження, це такий великий проєкт, який вже охоплює і приєднані території, тобто не тільки на місто орієнтований, а орієнтований на селища. І ми проводили спочатку нараду, потім оглядовий

тренінг, ГО розказували старостам, як це можна зробити - залучити. І так само ми намагалися залучити їх до Громадського бюджету, це теж можливість зробити щось для своєї території. З. Вот мы подтянули буквально на той неделе, у нас трёхсторонне: міська рада, ГО и Сателит, которые бесплатно будут подсоединять те же камеры видеонаблюдения. Там смогли скоммуницировать, причём, до этого были совсем другие организации бизнеса, которые пообещали и потом в последний момент чего-то не срослось. Ещё дело в коммуникации. Насколько развиты в самой ГО коммуникативные возможности, что бы быстро сделать замену, чтобы этот проект не погорел.” - Ірина Мамцевас-начальник відділу з інформаційних та внутрішньо-політичних питань Дружківської міської ради.

Також, до успішних прикладів співпраці організацій громадянського суспільства з місцевою владою можна віднести проведення моніторингів, рейтингування, тощо. Наприклад рейтинг “Прозорі міста”, який продиться Transparency International сприяє тому, щоб на основі отриманих даних, консолідованих в загальний рейтинг органи місцевого самоврядування починають вдосконалювати відповідні положення та практики.

“Про участь у "Прозорі міста". Є така організація Transparency International, і вони проводять конкурс 100 прозорих міст України. Були надані нам 90 питань, і за кожне питання ставиться бал. І потрібно зробити самооцінку, ну наприклад, чи є у вас на сайті план роботи міського голови? І т.д. Тобто, ми себе оцінили, а далі нас оцінили експерти. І в деяких випадках думка експерта і наша думка відрізнялись. Ось це бажання досягти в тому рейтингу достатньо високої планочки - воно і дало поштовх для того, щоб міська влада змінилась під впливом ГО.” - Кищенко Світлана Іванівна, голова Бахмутської районної ради.

До вдалих прикладів співпраці громадянського суспільства можна віднести кейс с. Дронівка, в якому не було взагалі зон відпочинку. Але місцева влада актуалізувала дане питання. Після чого була створена група самопомоги. Члени групи створили на базі старої школи фітнес-залу і тепер в цій школі буде створено народний Будинок культури. І там буде все - і бібліотека туди переноситься, там буде конференц-зала, де можна буде долучатися до засідань міської ради. І взагалі лідер групи самопомоги став зараз старостою. Приміщення відремонтоване за кошти донорів і співфінансування влади.

Отже, загалом в області наявні успішні приклади співпраці організацій громадянського суспільства з місцевою владою. Однак, така

співпраця не завжди носить системний характер і, як правило ініціаторами її виступають громадські організації, які знаходять самотужки ресурси для реалізації того чи іншого проекту, а місцева влада виступає, як партнер чи надає інші ресурси, які організація громадянського суспільства сама залучити не може через законодавчі обмеження.

До цього, ще слід додати, що деякі респонденти зазначали, що в окремих громадах створюються громадські організації владою чи політичними партіями. Такі організації утворюються для легітимації дій влади “громадськістю” та може мати негативні наслідки для аполітичних організацій громадянського суспільства, які у сприйнятті жителів громад потенційно можуть ототожнюватись, враховуючи низький рівень громадянської культури.

б) Кейси співпраці ОГС з бізнесом

Бізнес є специфічною діяльністю, пов’язаною з ризиками та отриманням прибутку від своєї діяльності. Тому довгий час вважалось, що бізнесу не цікаво долучатись та підтримувати громадські ініціативи. Однак, дослідження продемонструвало, що поступово бізнес трансформується й починає долучатись до проектів організацій громадянського суспільства.

Перш за все, необхідно відзначити, що окремі підприємці об’єднуються в спілки або клуби, які також є громадськими організаціями та реалізують різноманітні соціальні проекти. Наприклад, “Клуб підприємців Краматорська” сприяв встановленню пам’ятника Василю Стусу в Краматорську, який було виготовлено на одному з місцевих підприємств. Також, Клуб збирав кошти серед бізнесу для проекту “Вишиванка для новонароджених”.

Враховуючи, що в Донецькій області велика кількість промислових виробництв, які, як правило, є містоутворюючими, то такі підприємства стають все більше соціально відповідальними та починають працювати з громадянським суспільством або ж ще і з місцевою владою в питаннях благоустрою територіальних громад. Наприклад, в м. Волноваха підприємство “Донбас Кераміка” долучається до підтримки громадянського суспільства.

Промислова група “Донсталь” щорічно проводить конкурс “Моє місто”. Конкурс проводиться для ініціативних груп, які переймаються проблемами міста. Наприклад вже було в м. Мирноград встановлено дитячу площадку та надано допомогу дитячому будинку сімейного типу, в якому

було проведено ремонт кімнати. В с. Злотоустівка ТОВ “Росія” неодноразово надає допомогу організаціям громадянського суспільства.

В Донецькій області спостерігається тенденція — чим більше підприємство або бізнес, тим більше він йде на співпрацю з громадянським суспільством. Наприклад, група ДТЕК, має дуже розгалужену систему підприємств по всій Донецькій області. Компанією було запроваджено проект “Соціальне партнерство” спрямований на модернізацію громад, в яких наявні підприємства компанії.

Однак, як зазначають респонденти, бізнес не завжди йде на співпрацю з громадянським суспільством задля реалізації певних проектів без отримання вигоди для себе. З відповідей можна зробити висновок, що діяльність бізнесу в соціальній сфері дуже часто є політично детермінованою. Активізація діяльності бізнесу в соціальній сфері проявляється перед виборами та/або, якщо керівник/підприємець балотується на відповідних виборах.

Тому, знову спостерігається низький рівень громадянської культури і серед представників бізнесу, деякі з яких розуміють соціальну відповідальність тільки як виплату заробітних плат працівникам.

Загалом, найуспішнішими приклади співпраці громадянського суспільства з бізнесом є приклади, коли до такої співпраці долучається й влада. Наприклад, вище зазначений проект громадської організації ГО “Нова Дружківка” з встановлення камер відеоспостереження, в якому представники бізнесу безоплатно підключають камери до мережі інтернет.

Отже, в Донецькій області спостерігається тенденція до збільшення рівня залучення представників малого, середнього та великого бізнесу до реалізації соціальних проектів. Формами співпраці є і просто фінансування або проведення конкурсу міні-грантів, надання певних послуг, спеціалістів або матеріалів, тощо. Загалом наявні успішні приклади такої співпраці, але вона, як правило, спостерігається у великих містах. Тому, в області необхідно піднімати рівень спроможності організацій громадянського суспільства щодо залучення бізнесу до соціальних проектів. Можливо, слід розглянути питання розробки та прийняття програм залучення або створення соціально відповідального бізнесу на базовому та регіональному рівні.

4. Потреби ОГС у регіоні

За результатами дослідження, можна зробити висновок, що однією з основних потреб організацій громадянського суспільства в Донецькій області є стратегування. Більшість організацій не мають стратегій на декілька років, а якщо мають, то не переглядають її, кожний рік задля врахування екзогенних факторів, які беззаперечно впливають на діяльність організації, як, наприклад, карантинні обмеження через поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19. Тому, організації громадянського суспільства потребують розробки відповідних стратегій своєї діяльності із залученням сторонніх осіб (менторів, фасилітаторів), що дасть змогу напрацювати об'єктивну стратегію. Як зазначає співзасновниця освітнього хабу “Халабуда” Галиною Балабановою:

“Перше і головне, про що я завжди кажу - це правильне стратегування і тримання руки на пульсі. У нас є стратегія на 3-5 років, і раз на рік її потрібно передивлятися, а може навіть частіше, залежно від ситуації. І мало хто з організацій це робить. Бо якщо і роблять - це виглядає як просто такий документ, який ми падаємо в заявці на донора. Другий момент - це комунікаційні навички, бо багато організацій, які роблять класні речі - не можуть їх комунікувати назовні, і мало хто знає про те що вони це роблять. Третій момент - це, власне, хард скіли по рекламі, роботі з соціальними мережами, сайти і тд. І це дуже важливо для того, щоб залишатися актуальними на теперішній час. І це дуже важливо або залучати спеціалістів, або вчитися самостійно роботі над збором інформації і аналізом потреб цільової аудиторії. Тому що найбільша загроза як на мене - це просто коли ми придумали якийсь проект, не запитавши тих для кого ми це робимо. І він просто нічого не дає. Це етап, який дуже часто опускають, але над цим треба працювати. Ну і особисто мій погляд - це необхідні навички внутрішньої фасилітації. Тому що не завжди є людина яка прийде зовні і скаже зараз не працюємо по такій схемі лагідно фасилітує або модерує процес, особливо якщо це організація більше п'яти людей, то є така потреба - щоб хтось міг правильно направити процес. Особливо, якщо це процес стратегування, або якісь переломні моменти, внутрішній якісь питання між членами організації.”

Також, пов'язанною поряд зі стратегуванням є потреба в організаційному розвитку організацій, до якого, перш за все, необхідно віднести структуру організації, тобто представники громадянського суспільства не завжди розуміють, як має будуватись організація, які органи керування та управління мають бути наявні в організації.

Щодо інших потреб організацій громадянського суспільства, пов'язаних із підняттям рівня своєї спроможності, то навчання та розвиток стратегічних комунікацій, фактично дана потреба відображає й ті проблеми, з якими стикаються організації громадянського суспільства, зокрема, це відсутність конструктивного діалогу з органами влади та нерозуміння суспільства сутності діяльності тієї чи іншої організації громадянського суспільства.

Також, потреби в об'єднанні організацій громадянського суспільства в коаліції або мережі представляється, як засіб бути більш спроможними та збільшити свої можливості, зокрема й щодо впливу на місцеву владу. До цієї потреби додається й потреба в тому, щоб більш розвинуті організації, які довго функціонують ділились своїм досвідом з новими або нещодавно створеними організаціями.

Організації громадянського суспільства, бізнес та місцева влада оцінює по-різному потреби громадянського суспільства в регіоні. Наприклад, місцева влада зазначає про необхідність підняття рівня обізнаності членів організацій громадянського суспільства щодо соціально-політичної ситуації в країні та регіоні, а також необхідним видається вивчення законодавства, що регулює діяльність місцевого самоврядування, виконавчих органів влади та громадських організацій. Підвищення рівня знання відповідного законодавства, на думку респондентів, сприяло би налагодженню більш тісної співпраці та зменшенню частоти та кількості конфліктних ситуацій між організаціями громадянського суспільства та владою.

До інших потреб можна віднести людський ресурс. Дану потребу необхідно розглядати комплексно, не тільки як брак відповідних спеціалістів, експертів, менторів. А й як питання розвитку вже наявних людських ресурсів, зокрема це і розвиток професійних умінь, знань та навичок, а також і розвиток soft skills. В даному контексті, актуальним постає питання емоційного вигорання та психологічної реабілітації представників організацій громадянського суспільства, що на їх думку, є однією з головних потреб.

Отже, важливо, також, відзначити, що питання фінансування та доступ до ресурсів, як нагальна потреба не є першочерговою для організацій громадянського суспільства. Відповідно й потреби у навчанні фінансирования, також, не є настільки актуальними, як потреба в організаційному розвитку або розробці стратегій.

Загалом, потреби організацій громадянського суспільства корелюються з основними викликами останніх в регіоні. Потреби є своєрідною рефлексією на виклики. Тому, якщо потреби організацій громадянського суспільства будуть задоволені, то і виклики, які можуть бути перепонами у діяльності ОГС будуть невільовані.